

C.G. Jung

OPERE COMPLETE

5

**SIMBOLURI ALE
TRANSFORMĂRII**

ANALIZA PRELUDIULUI UNEI SCHIZOFRENII

Traducere din germană de
Daniela Ștefănescu

3
TREI

EDITORI

Silviu Dragomir
Vasile Dem. Zamfirescu

DIRECTOR EDITORIAL

Magdalena Mărculescu

REDACTOR

Raluca Hurduc

MACHETAREA ȘI COPERTA SERIEI

Faber Studio

DIRECTOR PRODUCȚIE

Cristian Claudiu Coban

DTP

Ofelia Coșman

CORECTORI

Dușa Udrea, Rodica Petcu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

JUNG, CARL GUSTAV

Opere complete. / C. G. Jung. — București: Editura Trei, 2003 —
vol. ISBN 973-8291-61-5

Vol. 5: Simboluri ale transformării — Analiza preluului unei schizofrenii. /
trad.: Daniela Ștefănescu. — 2016. —

Bibliogr. — Index. — ISBN 978-606-719-546-0

I. Ștefănescu, Daniela (trad.)

159.964.2(081)

159.9(081)

Autor: Carl Gustav Jung

Titlul original: Symbole der Wandlung. Analyse des Vorspiels zu einer
Schizophrenie. Gesammelte Werke vol.5.

Copyright © Stiftung der Werke von C.G. Jung, Zürich

Copyright © Editura Trei, 2016, pentru prezenta ediție

O.P. 16, ghișeul 1, C.P. 490, București
Tel.: +4 021 300 60 90; Fax: +4 0732 25 20 20

e-mail: comenzi@edituratrei.ro

www.edituratrei.ro

ISBN: 978-606-719-546-0

CUPRINS

Prefața editorilor	7
Cuvânt-înainte la ediția a patra	11
Cuvânt-înainte la ediția a treia	17
Cuvânt-înainte la ediția a doua	19

PARTEA ÎNTÂI

I. INTRODUCERE	25
II. DESPRE CELE DOUĂ FELURI DE GÂNDIRE	29
III. ISTORIA PRELIMINARĂ	60
IV. IMNUL CREATORULUI	66
V. CÂNTECUL FLUTURELUI DE NOAPTE	114

PARTEA A DOUA

I. INTRODUCERE	167
II. DESPRE CONCEPTUL DE LIBIDO	181
III. TRANSFORMAREA LIBIDOULUI	193
IV. APARIȚIA EROULUI	229
V. SIMBOLURI ALE MAMEI ȘI ALE RENAȘTERII	275
VI. LUPTA PENTRU ELIBERAREA DE MAMĂ	368
VII. DUBLA MAMĂ	410
VIII. SACRIFICIUL	520
IX. CUVÂNT DE ÎNCHEIERE	578

Traduceri	685
Fenomene ale unei sugestii trecătoare sau ale unei autosugestii de moment (textul domnișoarei Frank Miller).....	610
Registrul ilustrațiilor.....	625
Bibliografie	635
Indice de nume	655
Indice de termeni	661

PREFAȚA EDITORILOR¹

Ne bucurăm să oferim aici volumul 5, al treisprezecelea volum din cadrul *Operele complete*. El conține, după cum ne arată titlul bine cunoscut, versiunea completă și definitivă a uneia dintre scrierile cele mai importante și deschizătoare de drumuri ale lui C.G. JUNG.

Cititorul va extrage din Cuvântul-înainte al autorului la trei ediții premergătoare ceea ce este esențial pentru istoria apariției ei, care se întinde pe o perioadă de timp de aproape patruzeci de ani. Un rezumat al unor date mai degrabă tehnice poate completa „biografia“ operei:

În 1911 a apărut Prima parte a studiului (inclusiv capitolul V: „Cântecul fluturului de noapte“) sub titlul „Wandlungen und Symbole der Libido. Beiträge zur Entwicklungsgeschichte des Denkens“ („Transformări și simboluri ale libidoului. Contribuții la istoria dezvoltării gândirii“), în *Jahrbuch für psychoanalytische und psychopathologische Forschungen*, III, editat de EUGEN BLEULER și SIGMUND FREUD, ca articol și fără ilustrații.

În 1912 a urmat toată Partea a doua în *Jahrbuch*, IV, îmbogățită cu nouă reproduceri de imagini. În același an, editura Franz Deuticke, Leipzig și Viena, a publicat un „extras“, sub formă de

¹ Nota editorilor de la Walter-Verlag. (N. red.)

PARTEA ÎNTÂI

Donc comme c'est la théorie qui donne leur valeur et leur signification aux faits, elle est souvent très utile, même si elle est partiellement fautive; car elle jette la lumière sur des phénomènes auxquels personne ne faisait attention, force à examiner sous plusieurs faces des faits que personne n'étudiait auparavant, et donne l'impulsion à des recherches plus étendues et plus heureuses c'est donc un devoir moral de l'homme de science de s'exposer à commettre des erreurs et à subir des critiques, pour que la science avance toujours ... Un écrivain ... a vivement attaqué l'auteur en disant que c'est là un idéal scientifique bien restreint et bien mesquin ... Mais ceux qui sont doués d'un esprit assez sérieux et froid pour ne pas croire que tout ce qu'ils écrivent est l'expression de la vérité absolue et éternelle, approuveront cette théorie qui place les raisons de la science bien au dessus de la misérable vanité et du mesquin amour propre du savant.¹

GUILLAUME FERRERO
Les Lois psychologiques du symbolisme
„Préface“, p. VIII

¹ La fel ca și celelalte citate, și acesta este tradus în Anexe. (N.t.)

I. INTRODUCERE

Cine a putut să citească *Interpretarea viselor*¹ a lui FREUD fără să se revolte împotriva noutății și a îndrăzelii aparent nejustificate a metodei ei și fără să manifeste o indignare morală din cauza nudității surprinzătoare a interpretărilor viselor și a putut lăsa deci, liniștit și fără prejudecăți, să acționeze asupra sa acest material deosebit — acela nu poate să nu fi avut o impresie profundă atunci când FREUD² amintește de faptul că un conflict individual, și anume fantasma de incest, este o rădăcină esențială a subiectului copleșitoarei drame antice, legenda lui Oedip. Impresia pe care o lasă acest simplu indiciu se poate compara cu acel sentiment foarte special de care suntem pătrunși, de pildă, dacă în larma și învălmășeala unei străzi de oraș modern dăm de o relicvă antică — să zicem capitelul corintic al unei coloane înzidite sau fragmentul unei inscripții. Tocmai eram angrenați total în efemera agitație zgomotoasă a prezentului, când ne răsare în față ceva foarte îndepărtat și străin, care ne îndreaptă privirea asupra unor lucruri aparținând unei alte ordini: ridicăm ochii de la diversitatea derutantă a prezentului spre o corelație superioară, ce sălășluiește în istorie. Ne vom aminti deodată că acel loc, în care ne grăbim acum aferați de colo-colo, era dominat și cu două mii de ani în urmă de o viață și o activitate asemănătoare, în forme puțin diferite, că pe oameni îi mișcau pasiuni similare și că și

¹ Apărută în FREUD, *Opere esențiale*, vol. 2, 2010, Editura Trei, București. (N.t.)

² *Interpretarea viselor*, p. 232.

aceștia erau convingși de unicitatea existenței lor. Această impresie pe care prima întâlnire cu monumentele Antichității o produce cu ușurință trebuie să o compar cu aceea pe care o face remarca lui FREUD legată de legenda lui Oedip. — Tocmai eram preocupați cu impresiile derutante lăsate de infinitele variabile ale sufletului individual, când, deodată, privirea s-a deschis spre măreția simplă a tragediei oedipiene, acea lumină, ce nu se stinge nicicând, a teatrului grec. Lărgirea perspectivei are în sine ceva dintr-o revelație. Pentru noi, Antichitatea se scufundase de mult în umbra trecutului; pe băncile școlii de-abia puteam să ne reprimăm un zâmbet sceptic, când calculam plini de indiscreție venerabila vârstă a Penelopei și numărul impunător de ani ai Iocastei, și făceam o comparație comică a rezultatului socotelii noastre cu furtunile tragico-erotice ale legendei și ale dramei. Pe vremea aceea nu știam (și oare cine o mai știe astăzi?) că „mama“ poate fi obiectul unei pasiuni pe cât de mistuitoare, pe atât de inconștientă a fiului, care poate să-i submineze acestuia întreaga viață și să i-o încălcească în mod tragic, așa încât măsura destinului lui Oedip nu pare cătuși de puțin exagerată. Cazuri rare și simțite ca fiind patologice, cum ar fi Ninon de Lenclos și fiul ei³, ne sunt de obicei prea îndepărtate, pentru a ne mai inspira o impresie vie. Dacă urmăm însă drumurile indicate de FREUD, ajungem la cunoașterea vie a existenței unor astfel de posibilități care, deși sunt prea slabe pentru a provoca incestul real, sunt totuși suficient de puternice ca să producă niște tulburări considerabile ale sufletului. Nu putem să admitem, fără o indignare inițială a simțului moral, asemenea posibilități în noi înșine, și nici fără rezistențe, care orbesc prea ușor intelectul și fac imposibilă cunoașterea de sine. Dar, dacă izbutim să distingem între cunoașterea obiectivă și aprecierile afective, atunci se depășește acea prăpastie care separă epoca noastră de Antichitate și constatăm cu uimire că totuși Oedip încă mai este viu. Însemnătatea unei astfel de impresii nu trebuie subestimată: căci o atare înțelegere ne învață despre o identitate a conflictelor omenești elementare care se află dincolo de timp și spațiu. Ceea ce

³ Se pare că s-ar fi sinucis când a aflat că Ninon, adorată pătimaș de el, era mama lui.

le dădea grecilor fiori este și în ziua de azi adevărat, însă pentru noi este numai atunci când renunțăm la o iluzie vană a epocii de mai târziu, și anume aceea că noi am fi altfel, de pildă mai morali, decât cei din vechime. Noi doar am reușit să uităm că ne leagă o comunitate indisolubilă cu omul din Antichitate. Se deschide astfel o cale spre înțelegerea spiritului antic, așa cum nu a existat mai înainte, pe de o parte calea unei compasiuni lăuntrice și, pe de alta, cea a unei pătrunderi intelectuale. Pe drumul ocolit care trece prin construcțiile subterane îngropate adânc ale propriului suflet punem stăpânire pe simțul viu al culturii antice și tocmai astfel dobândim acel punct stabil în afara propriei sfere, de unde abia devine posibilă o înțelegere obiectivă a fluxurilor ei. Aceasta, cel puțin, este speranța pe care o câștigăm din redescoperirea nemuririi problemei oedipiene.

Această problematică a avut deja un efect rodnic; datorăm² acestei stimulări câteva abordări mai mult sau mai puțin reușite pe tărâmul istoriei spiritului omenesc. Este vorba despre lucrările lui RIKLIN⁴, ABRAHAM⁵, RANK⁶, MÄDER⁷ și JONES⁸, cărora li se asociază SILBERER cu o frumoașă cercetare despre *Fantezie și mit*⁹. O altă contribuție la psihologia religiei creștine, ce nu trebuie uitată aici, i-o datorăm lui PFISTER¹⁰. Laitmotivul acestor scrieri îl reprezintă explorarea unor probleme istorice prin aplicarea asupra unui material istoric dat a unor cunoștințe obținute din activitatea sufletului inconștient modern. Trebuie să trimit cititorul la lucrările indicate, pentru ca să se poată documenta acolo asupra volumului și felului înțelegerilor deja dobândite. Interpretările sunt în multe locuri nesigure în detaliu, ceea ce nu prejudiciază însă în mod semnificativ rezultatul per ansamblu. Ar fi suficient de important dacă el ar demonstra chiar și numai analogia amplă dintre configurația

⁴ *Wunscherfüllung und Symbolik im Märchen.*

⁵ *Traum und Mythos.*

⁶ *Der Mythos von der Geburt des Helden.*

⁷ *Die Symbolik in den Legenden, Märchen, Gebräuchen und Träumen.*

⁸ *On the Nightmare.*

⁹ *Phantasie und Mythos. (Vornehmlich vom Gesichtspunkte der „funktionalen Kategorie“ aus betrachtet.)*

¹⁰ *Die Frömmigkeit des Grafen Ludwig von Zinzendorf.*

psihologică a relicvelor istorice și structura produselor individuale moderne. Analogia predomină mai cu seamă în simbolistică, așa cum au arătat RIKLIN, RANK, MÄDER și ABRAHAM, apoi și în diferitele mecanisme ale prelucrării inconștiente a motivelor.

- 3 Cercetătorul psihologic și-a îndreptat până acum interesul în principal spre analiza problemelor ce țin de psihologia individuală. Însă în starea actuală de lucruri mi se pare că devine o cerință mai mult sau mai puțin imperioasă ca analiza problemelor individuale să fie extinsă prin folosirea materialului istoric, așa cum a încercat FREUD deja în scrierea sa despre *Leonardo da Vinci*¹¹. Căci exact așa cum cunoștințele psihologice stimulează înțelegerea unor structuri istorice, se poate și invers, ca materialele istorice să arunce o lumină nouă asupra contextelor psihologiei individuale. Aceste reflecții și altele similare m-au determinat să-mi îndrept atenția ceva mai mult spre factorul istoric, în speranța de a obține de acolo niște înțelegeri noi în ceea ce privește bazele psihologiei.

¹¹ „O amintire din copilărie a lui Leonardo da Vinci“, apărută în FREUD, *Opere esențiale*, vol. 10, Editura Trei, București, 2010, trad. de Vasile Dem. Zamfirescu. De asemenea, RANK, *Ein Traum, der sich selbst deutet*.

II. DESPRE CELE DOUĂ FELURI DE GÂNDIRE

Se știe că unul dintre principiile psihologiei analitice este că 4 imaginile onirice trebuie înțelese simbolic: nu trebuie să le luăm eventual literal, ci să presupunem în ele un sens ascuns. Această idee antică a unei simbolistici onirice este cea care a adus nu numai critică, ci a stârnit de-a dreptul opoziție. Rațiunii omenești obișnuite nu i se pare a fi ceva atât de nemaiauzit că visul ar fi încărcat de sens și, de aceea, interpretabil; astfel nu se exprimă decât un adevăr cunoscut de milenii și devenit deci, ca să zicem așa, banal. Ne amintim că am auzit încă de pe băncile școlii de tălmăcitorii egipteni și caldeeni de vise. Știm despre Iosif, care interpreta visele faraonului [*Facerea* 40 și urm.]; despre Daniel și visul lui Nabucodonosor [*Daniel* 4] și despre cartea de vise a lui ARTEMIDOROS. În monumentele scrise din toate timpurile și de la toate popoarele se relatează despre vise semnificative și premonitorii, despre vise care prevestesc nenorociri și vise care tămăduiesc, trimise de către zei. Dacă o viziune este atât de veche și este crezută la un nivel atât de general, atunci ea trebuie să fie și cumva adevărată, și anume adevărată 5 psihologic.

Pentru atitudinea modernă abia e de conceput ca o divinitate 5 care există în afara noastră să determine visul sau ca visul să prezică profetic viitorul. Însă, dacă traducem asta în limbaj psihologic, atunci concepția antică sună deja mult mai inteligibil, și anume:

visul ia ființă dintr-o parte a sufletului necunoscută nouă și se preocupă cu pregătirea zilei ce urmează să vină și a evenimentelor ei.

6 După cum spune vechea credință, divinitatea sau demonul îi vorbește în limbaj simbolic celui care doarme, iar talmăcitorul de vise trebuie să traducă limbajul enigmatic. Exprimat modern, înseamnă că visul este o serie de imagini, care aparent sunt contradictorii și absurde; el conține însă un material ideatic care, dacă este interpretat, capătă un sens limpede.

7 Dacă aș presupune la cititorul meu o mare ignoranță față de analiza onirică, atunci ar trebui să ilustrez desigur această afirmație cu multe exemple. În ziua de azi însă, aceste lucruri sunt deja atât de cunoscute, încât, din considerație față de public, trebuie procedat parcimonios cu cazuistica viselor, pentru a nu deveni ceva plictisitor. Un inconvenient serios este că nu putem povesti un vis fără a fi nevoiți să adăugăm după aceea o jumătate din istoricul vieții, care reprezintă bazele individuale ale visului. Există, ce-i drept, anumite vise și motive onirice tipice, cu o semnificație aparent simplă, dacă le privim din perspectiva simbolisticii sexuale. Putem aplica acest mod de a privi lucrurile, fără a conchide de aici că un conținut astfel exprimat este în mod necesar tot de proveniență sexuală. Limba are, după cum se știe, o mulțime de metafore erotice, care sunt aplicate asupra unor conținuturi ce nu au nimic de-a face cu sexualitatea; și, invers, simbolistica sexuală nu înseamnă nicidecum că interesul care i se arată ar fi de natură erotică. Sexualitatea, ca unul dintre cele mai importante instincte, este motivul și cauza a numeroase afecte, care, după cum se știe, influențează limbajul în modul cel mai durabil. Însă afectele nu pot fi identificate cu sexualitatea, în măsura în care pot izvorî din tot felul de situații conflictuale: astfel, instinctul de autoconservare este, de pildă, și el sursa a numeroase emoții.

8 Multe imagini onirice au, ce-i drept, fie un aspect sexual, fie exprimă conflicte erotice, ceea ce devine deosebit de evident când avem de-a face cu motivul unei fapte violente. Astfel, motivul spărgătorului, al hoțului, al criminalului și al asasinului violator apar adesea în visele erotice ale femeilor. Această temă are nenumărate variante. Arma crimei este o lance, o sabie, un pumnal, un revolver,

o pușcă, un tun, un hidrant, un ibric, iar fapta violentă este o spargere, o urmărire, un furt sau cineva este ascuns în dulap ori sub pat. Pericolul poate fi ilustrat prin animale sălbatice, de pildă printr-un cal care o trănțește pe visătoare la pământ și îi trage cu piciorul din spate o copită în pânțele, prin lei, tigri, elefanți cu trompă periculoasă și, în fine, prin șerpi în nesfârșite aspecte. Ba șarpele se târâște în gură, ba mușcă de piept — aidoma legendarului șarpe al Cleopatrei —, ba se complăce în rolul șarpelui din Paradis sau în variațiunile lui FRANZ STUCK, ale cărui imagini de șerpi poartă numele semnificative: „Păcatul”, „Viciul” și „Senzualitatea” (fig. 24 [p. 161]). Atmosfera din imagini exprimă inegalabil și amestecul de voluptate și angoasă, mult mai brutal, ce-i drept, decât încântătoarea poezie a lui MÖRIKE:

Primul cântec de dragoste al unei fete

Ce-i în plasă? Ia socoate!
Dar mi-e tare teamă;
Am prins un dulce țipar?
Sau un șarpe poate?

Dragostea este
Oarbă pescăriță;
Spuneți copiliței
Ce vrea ea să prindă?

Mi se grăbește-n mâini!
Ah, jale! oh, plăcere!
Cu mlădieri și-ncolăciri
La piept mi se strecoară.

Prin pielea mea drum își croiește,
Mușcând obraznic, oh, minune!
Mai jos de inimă zorește,
Oh, iubire, mă iau fiorii!

Ce să fac, de unde să-ncep?
 Lucrul ăla-ngrozitor
 Plescăie acolo, în interior,
 Mi se așază în inel.

Otrav-ar trebui s-am oare?!
 Iată cum se furișează aici,
 Și tot sapă cu deliciu,
 Gata-gata să mă omoare.¹

9 Toate aceste lucruri par simple și dau senzația că nu ar avea nevoie de vreo explicație, pentru a fi inteligibile. Ceva mai complicat este următorul vis al unei femei tinere: *Vede Arcul de Triumf al lui Constantin. În fața lui se află un tun, în dreapta o pasăre, în stânga un bărbat. O împușcătură fulgeră din țeavă, proiectilul o nimerește, îi pătrunde în buzunar, în portmoneu. Acolo se oprește, iar ea ține portmoneul de parcă în el s-ar afla ceva foarte prețios. Deodată imaginea dispare și ea mai vede doar țeava tunului, iar deasupra se află lozinca lui Constantin: „In hoc signo vinces.“* — Simbolistica sexuală a acestui vis este suficient de evidentă, pentru a justifica uimirea involuntară a naivului. Dacă situația e de așa natură încât cunoașterea chiar îi este străină visătorului, însemnând de aceea o compensație pentru o lacună a orientării conștiinței, atunci visul e practic interpretat. Dar dacă visătorului însuși această interpretare îi este familiară, atunci ea nu mai înseamnă decât o repetiție al cărei scop nu-i vădit. Căci astfel de vise și motive onirice sau altele asemănătoare se pot repeta, ca să zicem așa, în serie, fără ca în ele să se recunoască altceva — și anume la acest mod de a privi lucrurile — decât ceea ce se știe deja până la saturație. Acest fel de a privi lucrurile duce de aceea lesne la acea „monotonie“ a interpretării de care s-a plâns chiar FREUD. Într-un asemenea caz este îndreptățită suspiciunea că simbolistica sexuală e folosită ca limbaj oniric la fel de bine ca orice altă *façon de parler*. „Canis panem somniat, piscator

¹ Werke II, p. 35. [Traducere literală din germană. (N.t.)]

pisces.“ („Câinele visează despre pâine, pescarul, despre pești.“) Și limbajul viselor degenerază în jargon. O excepție o constituie, ce-i drept, cazul în care se repetă un motiv sau un întreg vis, și anume din cauză că nu a fost niciodată înțeles corect și totuși ar fi important pentru orientarea conștiinței dacă s-ar cunoaște compensația pe care o exprimă el. În cazul de față este însă vorba despre o ignorare obișnuită, respectiv despre o refulare. Am putea, așadar, să ne rezumăm practic la semnificația sexuală, fără a pătrunde în finețurile cu bătaie mai lungă ale simbolisticii. Finalul ne trimite la un sens mai adânc: „În acest semn vei învinge.“ Această etapă poate fi atinsă însă doar dacă visătoarea a devenit atât de conștientă, încât este capabilă să-și admită ei înseși existența unui conflict erotic.

Aceste câteva indicii legate de natura simbolică a visului cred că 10 sunt suficiente. Noi trebuie să considerăm aici simbolistica viselor ca fiind un fapt încheiat, ca să manifestăm seriozitatea necesară pentru a admira acest fapt. Căci este surprinzător că în activitatea conștientă a sufletului ajunge un produs spiritual care este, în mod evident, supus cu totul altor legi și altor scopuri decât activitatea psihică conștientă.

De unde vine faptul că visele sunt simbolice? Adică de unde vine 11 această capacitate de reprezentare simbolică, din care, aparent, nu putem descoperi totuși nicio urmă în gândirea noastră conștientă? Să privim odată mai îndeaproape: să luăm o idee inițială sau o idee supraordonată, conducătoare, oricum am numi-o; dar fără să ne gândim de fiecare dată la ea, ci doar ghidați de un simț al orientării, să urmărim o serie de idei individuale corelate. Nu putem găsi aici nimic simbolic, și totuși după acest tip se derulează toată gândirea noastră conștientă.² Dacă observăm gândirea noastră foarte de

² Cf. LIEPMANN, *Über Ideenflucht*; apoi JUNG și RIKLIN, *Untersuchungen über Assoziationen Gesunder*. Gândirea ca subordonare față de o reprezentare dominantă; cf. EBBINGHAUS, *Psychologie*. KÜLPE (*Grundriß der Psychologie*, p. 464) se exprimă în mod asemănător: În gândire este vorba despre o „apercepție anticipatoare, care domină în parte un domeniu mai mic, în parte unul mai mare de reproducere disparate și se deosebește de motivele aleatorii de reproducere doar prin consecvența cu care este reținut sau refulat tot ce stă departe de acest domeniu“.

aproape și urmărim un proces intens de gândire, de pildă rezolvarea unei oarecare probleme dificile, atunci constatăm deodată că *gândim în cuvinte*; că în timpul unei gândiri foarte intense începem să vorbim cu noi înșine și uneori chiar ne notăm sau schițăm problema, pentru a ne lămuri mai bine. Cine a trăit timp mai îndelungat pe teritoriul unei limbi străine a fost cu certitudine frapat că după un timp a început să gândească în limba țării respective. Un proces foarte intens de gândire decurge deci mai mult sau mai puțin într-o formă de limbaj, ca și cum am vrea să-l rostim sau am vrea să învățăm ori să convingem pe cineva în legătură cu el. El se îndreaptă în mod evident complet *spre exterior*. În această privință, gândirea noastră direcționată sau cea logică este o gândire conformă cu realitatea³, adică o gândire care se adaptează realității⁴, în care, altfel exprimat, noi imităm succesiunea lucrurilor obiectiv-reale, așa încât imaginile se succedă în capul nostru în aceeași ordine strict cauzală ca și întâmplările din afara capului nostru.⁵ Această gândire o mai numim și gândire cu atenția direcționată. Ea are, în plus, particularitatea că ne obosește, fiind de aceea pusă în funcțiune numai din când în când. Întreaga noastră activitate vitală atât de costisitoare este adaptarea la mediu, iar o parte din ea este gândirea direcționată care, exprimat biologic, nu-i nimic altceva decât un proces psihic de asimilare care, ca orice activitate vitală, lasă în urma sa o epuizare corespunzătoare.

³ În a sa *Psychologia empirica*, par. 23 [p. 16], CHRISTIAN WOLFF spune simplu și precis: „*Cogitatio* igitur est actus animae, quo sibi sui rerumque aliarum extra se conscia est.“ [„*Gândirea* este, așadar, acel act al sufletului, prin care el devine conștient de lucrurile lui și de celelalte lucruri din afara lui.“]

⁴ Factorul de adaptare este evidențiat în mod special de WILLIAM JAMES (*Psychologie*, pp. 353 și urm.) în definiția pe care o dă el gândirii logice: „Vrem să privim această iscusință de a lua în calcul fapte noi ca pe *differentia specifica* a gândirii logice. Astfel ea este suficient diferențiată de gândirea asociativă obișnuită.“

⁵ „Gândurile sunt umbre ale senzațiilor noastre, întotdeauna mai întunecate, mai goale, mai simple decât acestea“, spune NIETZSCHE. În *Logik* (p. 552), LOTZE se exprimă astfel în legătură cu ele: „... gândirea, dacă se lasă în seama legilor logice ale acestor mișcări ale sale, coincide din nou la capătul drumului său corect parcurs cu felul de a fi al lucrurilor“.

Materia cu care gândim este *limbajul și conceptul verbal*, un ¹² lucru care a fost dintotdeauna aspect exterior și punte, și care are o singură destinație, și anume aceea a comunicării. Atâta timp cât gândim direcționat, gândim pentru alții și le vorbim altora.⁶ Limbajul este inițial un sistem de sunete de emoție și imitație; sunete care exprimă spaimă, teamă, mânie, iubire etc., sunete care imită zgomotele elementelor, susurul și gălgâitul apei, bubuitul tunetului, șuieratul vântului, tonurile din lumea animală etc. și, în fine, cele care constituie o combinație între sunetul percepției și cel al reacției afective.⁷ Și în limbajul mai mult sau mai puțin modern s-au mai păstrat în număr mare relicve onomatopoeice, ca de pildă sunete pentru mișcarea apei: *rauschen, rieseln, rûschen, rinnen, rennen, to rush, ruscello, ruisseau, river, Rhein — Wasser, wissen, wissern, pissen, piscis, Fisch*.

Inițial și în esență, limbajul nu este, așadar, altceva decât un ¹³ sistem de semne sau „simboluri“, care denumesc procese reale sau ecoul lor în sufletul omenesc.⁸ Trebuie să fim evident de acord cu ANATOLE FRANCE, când spune:

Et qu'est-ce que penser? Et comment pense-t-on? Nous pensons avec des mots; cela seul est sensuel et ramène à la nature. Songez-y, un métaphysicien n'a, pour constituer le système du monde, que le cri perfectionné des singes et des chiens. Ce qu'il appelle spéculation profonde et méthode transcendante, c'est de mettre bout à bout, dans un ordre arbitraire, les

⁶ Cf. mai jos cele spuse de BALDWIN. Solitarul filosof JOHANN GEORG HAMANN (1730–1788) chiar punea semn de egalitate între rațiune și limbă. (Vezi *Schriften* VII, pp. 1 și urm.) Rațiunea o scoate la capăt și mai rău la NIETZSCHE ca „metafizică a limbajului“. Cel mai departe merge FRIEDRICH MAUTHNER (*Sprache und Psychologie*); pentru el nu există deloc gândire fără limbaj și numai vorbitul este gândire. Demnă de reținut este ideea lui despre „fetișismul cuvântului“ care domnește în știință [pp. 150 și urm.].

⁷ Cf. KLEINPAUL, *Das Leben der Sprache*.

⁸ Băiatul meu cel mic mi-a dat un exemplu grăitor despre felul în care trebuie să fi stat inițial lucrurile cu subiectivitatea unor atari „simboluri“ ținând în totalitate de subiect: numea tot ce i-ar fi plăcut să ia sau să mănânce cu strigătul energic „stô lô!“ (în germana elvețiană pentru „stehen lassen!“ [= las-așa, nu te atinge!]).